

<https://helda.helsinki.fi>

Nykyiset puheetavat ja käytännöt vaikeuttavat rasismien haastamista

Helakorpi, Jenni

2017-06

Helakorpi, J, Hummelstedt-Djedou, I, Juva, I & Mikander, P 2017, ' Nykyiset puheetavat ja käytännöt vaikeuttavat rasismien haastamista ', Kasvatus, Vuosikerta. 48, Nro 3, Sivut 249-256 .

<http://hdl.handle.net/10138/313290>

---

unspecified

submittedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

Nykyiset puhetavat ja käytännöt vaikeuttavat rasismien haastamista

Syrjimättömyyttä ja tasa-arvoa pidetään tärkeinä arvoina suomalaisessa koulutusjärjestelmässä. Tasa-arvon periaatteen toteutuminen ei kuitenkaan ole yksiselitteistä. Esimerkiksi monenmuotoisen rasismien on todettu olevan yleistä koulutusjärjestelmän sisällä (esim. Jauhola & Vehviläinen 2015; Rastas 2009a; Souto 2011). Useiden oppilaiden on todettu omaksuneen rasismin maailmankuvan, eikä koulu näytä haastavan rasismin käsityksiä (Suutarinen & Törmäkangas 2012; Virrankoski 2005; ks. myös Alemanji & Dervin 2016). On myös havaittu, että maahanmuuttajiksi nimetyille oppilaille sekä esimerkiksi romanioppilaille muotoutuu erityisiä koulutuspolkuja (Kurki 2008; Niemi, Mietola & Helakorpi 2010). Korkeakouluissa rasismia ilmenee niin arkisissa kohtaamisissa, tutkimuksen tekemisen tavoissa kuin rahoituksen jakamisessakin (Alemanji 2016; Hortelano 2015). Rasismien tarkastelu ja haastaminen tuntuu kuitenkin usein vaikealta. Rasismien tarkastelu tyypistyy helposti yksilöllistäviin keskusteluihin siitä, onko joku rasisti. Näissä keskusteluissa rasismien olemassaolo helposti kielletään tai rasismi sijoitetaan jossakin muualla oleviin ”rasisteihin”. Rasismien historiallinen ja rakenteellinen luonne jää tunnistamatta. (Esim. Alemanji 2016.)

Rasismien tarkastelua vaikeuttaa sen kytkeytyminen hankalaan ja poliittisesti vaikeaan aiheeseen, rotuun. Rodun käsitteen käyttöä vältellään historiallisesti painavista syistä: halutaan irtisanoutua tieteellisestä rasismista ja siihen liittyvästä rotujärjestelmästä, ja termistä luopumalla halutaan tehdä sortavasta erontekojen järjestelmästä mahdoton (Vuolajärvi 2014). Käyttöön otetaan toisenlaisia käsitteitä kuten ”etnisyys” tai ”kulttuuri”. Vaikka käsitteen vaihdoksella on hyvä tarkoitus, voi se myös olla ongelmallinen, sillä se voi hankaloittaa rasismien analyysiä historiallisena ja rakenteellisena. Rodun järjestelmä voi yhtä hyvin toimia kulttuurin ja etnisyyden käsitteitä käytettäessä (Hall 2000), mutta sitä voi olla vaikea analysoida. Rasismien rakenteellisen ja historiallisen ulottuvuuden tunnistamista vaikeuttaa myös se, ettemme haasta ja pura historiallisesti muotoutuneita käsityksiämme ja puhetapojamme Suomesta, suomalaisuudesta, maahanmuuttajuudesta ja etnisyydestä.

Tämän Kasvatus-lehden numeron teemana on maahanmuuttajuus, etnisyys ja koulutus.

Katsomme, että rasismien tutkiminen ja haastaminen kuuluu väistämättä tälle(kin)

tutkimuskentälle. Puheenvuorossamme esitämme, että rodun käsitteellistäminen on tarpeen rasismien haastamiseksi. Otamme myös esille sen, kuinka useat itsestäänselviksi muotoutuneet tavat puhua Suomesta, suomalaisuudesta, maahanmuuttajuudesta ja etnisyydestä pitävät yllä valkoisuuden normia ja vaikeuttavat rasismien analysointia tai haastamista kasvatuksessa ja koulutuksessa. Ehdotammekin, että rasismia aletaan haastaa mitä pikimmiten tarkastelemalla kriittisesti puhetapoja ja käytäntöjä kasvatuksen, koulutuksen ja tutkimuksen kentällä.

Rasismien, rodun ja rodullistamisen käsitteet käyttöön

Toisen maailmansodan jälkeen suurimmassa osassa Eurooppaa luovuttiin rodun käsitteen käytöstä. Tilalle otettiin esimerkiksi etnisyyden käsite, jonka ajateltiin painottavan kulttuuriin perustuvia eroja ihmisten välillä ja estävän näin vahingollisen biologiaan nojaavan rotuajattelun ja rasismien. Kulttuuria ja etnisyyttä käsitteinä korostetaankin usein puhuttaessa maahanmuutosta tai moninaisuudesta koulutuksessa. Kulttuurin tai etnisyyden käsitteitä ei ole syytä jättää pois, mutta niiden käyttöä tulee tarkastella kriittisesti. Puheella kulttuureista häivytetään usein kysymyksiä rasismista (Souto 2011). Kulttuureja käsiteltäessä – niin arjessa kuin tutkimuksessakin – epäpolitisoidaan usein rakenteellisia ongelmia sekä palautetaan yhteiskunnalliset ongelmat yksilöiden välisiin kulttuurisiin kohtaamisiin (Keskinen & Vuori 2012; ks. myös Helakorpi, Lappalainen & Sahlström, painossa). Tavat selittää ihmisten toimintaa kulttuurilla seuraavat helposti rasistisia logiikoita silloin, kun toisia kulttuureja kuvataan enemmän tai vähemmän kehittyneiksi kuin toisia, sekä silloin, kun kulttuurieroilla selitetään esimerkiksi varallisuuden ja koulutuksen jakautumista yhteiskunnassa (Grosfoguel 2007; Lentin 2008). Kulttuurieroihin keskittyvä puhe piilottaa helposti valtasuhteisiin liittyvät kysymykset (Keskinen ja Vuori 2012). Rasismien haastaminen vaatii juuri valtasuhteiden ja rakenteiden tarkastelua.

Rasismilla viittaamme historiallisesti muotoutuneeseen ilmiöön, joka luonnollistaa, oikeuttaa ja tuottaa epätasa-arvoisia valtasuhteita ja sortoa ryhmien välille. Ajoittain akateemisessa keskustelussa on esitetty, että rasismista puhuminen ei olisi enää ajankohtaista (ks. esim. Seikkula, Korvensyrjä & Pellander 2016). Ilmiön väitetään jääneen historiaan samaan aikaan kun tieteessä hylättiin käsitys ihmisten jakautumisesta biologisiin rotuihin. Toisaalta yleisessä keskustelussa rasismi käsitetään usein yksittäisten ihmisten rasistisiksi teoiksi sen sijaan että sen historiallinen ja rakenteellinen luonne tunnistettaisiin (ks. myös Alemanji & Dervin 2016). Rasismien tutkimuksessa rasismia tarkastellaan monitahoisesti, eikä yhtä rasismien määrittelyä ole.

Määrittelyt muodostuvat tieteenalakohtaisesti, eivätkä erilaiset tutkimuksen kohteet ja tarkastelutavat sulje toisiaan pois. Monitieteiset rasismien määritelmät myös mahdollistavat ilmiön laajan ymmärryksen. (Rastas 2009b.) On tärkeää todeta, että rasismien käsitettä ei voi jättää historiaan, eikä rasismissa ole kyse vain yksilöiden ennakkoluuloista tai peloista. Rasismi käsitteenä ja ilmiönä kuuluu väistämättä myös kasvatuksen ja koulutuksen tutkimuksen kentälle.

Rasismien tarkastelu tarvitsee suomalaisessa yhteiskunnassa toimivia tapoja käsitteellistää rotua sosiaalisena ja poliittisena kategoriana ja ideologiana (Vuolajärvi 2014), jotta rasismien käsittely ei jäisi ainoastaan sen pohtimiseksi, onko joku yksilö rasisti. Rodun rakentumisen ja ylläpitämisen tutkimus on ollut suhteellisen vähäistä Suomessa, mistä johtuen myös käsitteistö on osin vakiintumatonta (ks. myös Keskinen & Seikkula 2015; Seikkula 2015). Tärkeäksi analyttiseksi välineeksi rasismien ja kriittisen rodun tutkimuksen kentällä on kuitenkin muodostunut rodullistamisen käsite (Rastas 2005). Sillä viitataan yleensä prosesseihin, joissa rodun ideaa rakennetaan ja merkityksellistetään ja joiden mukaan toimitaan. Rodullistaminen painottaa rodun muotoutumista kulttuurisena, historiallisena ja sosiaalisena prosessina. Rodullistavissa prosesseissa ihmisiä ja ihmisryhmiä kategorisoidaan ensisijassa tuntomerkkien perusteella, ja näihin kategorisointeihin liitetään kulttuurisesti ja historiallisesti erityisiä merkityksiä. Rodullistamisen prosesseihin kuuluu myös se, että eronteot sekä niihin liittyvät valtasuhteet alkavat näyttäytyä pysyvinä ja ne oletetaan ”luonnollisiksi”. (Mulinari, Keskinen, Irni & Tuori 2009; Murji ja Solomos 2005.)

Rodun käsitteen käyttöä kavahdetaan usein ja sen pelätään herättävän henkiin jotain, minkä olemme jo jättäneet taaksemme (ks. esim. Rastas 2005). Kriittinen rodun tutkimus kuitenkin korostaa, että rodun ja rasismien logiikat toimivat edelleen nyky-yhteiskunnissa ja että esimerkiksi juuri etnisyyden ja kulttuurin käsitteillä voidaan tuottaa rodullistettuja valtasuhteita (ks. esim. Grosfoguel 2007; Lentin 2008). Vaikka rodusta ei puhuta, esimerkiksi EU-maiden rajapolitiikka nojaa vahvasti käsityksiin ihmisyyksien kategorioista: kenen elämä on arvokas ja ketä tulee suojella. Nykyisten poliittisten tilanteiden irrottaminen rodullistetuista ja kolonialistisista historioistaan vääristää keskustelua. Kriittisen rodun tutkimuksessa nähdäänkin, että käsitteiden käyttö ei tuo takaisin jotakin jo taakse jätettyä, vaan se mahdollistaa sekä nykyhetken että historian kriittisen tarkastelun sekä rodullistettujen valtasuhteiden purkamisen (ks. esim. Keskinen, Näre & Tuori 2015; Lentin 2008). Koulutusjärjestelmän tarkastelu rodullistettujen valtasuhteiden tuottajana ja tuotoksena avaa mahdollisuuksia rasismien haastamiselle.

Kriittisten rotua, rodullistamista ja rasismia koskevien teorioiden sopivuutta suomalaiseen kontekstiin on myös epäilty, koska teorioiden juuret ovat toisenlaisissa konteksteissa. Pohjoismaisen rasismien tutkimuksen (esim. Puuronen 2011; Rastas 2005), jälkikolonialisen feministisen tutkimuksen (esim. Mulinari ym. 2009) sekä pohjoismaisen valkoisuuden (whiteness) tutkimuksen (esim. Loftsdóttir & Jensen, 2012) parissa näitä käsitteitä onkin kontekstualisoitu. Käsitteitä ei olekaan tarkoitus siirtää kontekstista toiseen sellaisenaan vaan niiden käytölle tulee olla herkkä. Rodullistamisen prosesseja tulee myös analysoida yhdessä erilaisten erojen ulottuvuuksien, kuten sukupuolen kanssa (Keskinen ym. 2015). Suomalaisen kasvatuksen ja koulutuksen tutkimuksen olisikin tarkasteltava ja pohdittava uudelleen rasismien, rodun ja rodullistamisen käsitteiden käyttöä muuttuvissa tilanteissa ja konteksteissa.

Suomi, suomalaisuus, maahanmuuttajuus ja etnisyys

Kriittinen rodun, rodullistamisen ja rasismien analyysi haastaa meidät katsomaan kriittisesti itsestäänselvyyksinä pitämiämme normeja ja rakenteita. Siinä missä kulttuurin ja etnisyyden käsitteiden käyttö voi rajoittaa mahdollisuuksia analysoida valtasuhteita, myös useat itsestäänselvyyksinä toistamamme narratiivit tekevät sitä. Yksi näistä narratiiveista on myytti Suomesta historiallisesti, kulttuurisesti ja kielellisesti homogeenisena maana.

Maahanmuuttajuuteen, etnisyyteen ja koulutukseen perehtyvät keskustelut lähtevät usein liikkeelle ajatuksesta, että suomalainen koulutusjärjestelmä on uuden edessä kohdatessaan moninaisen oppilasjoukon. Tätä ajatusta käytetään merkitsevänä tulkintakehyksenä, kun lähdetään miettimään, mitä pitäisi tehdä, tutkia tai ymmärtää. Myös tämän teemanumeron kirjoittajakutsussa (saatavissa luettavaksi Kasvatus-lehden toimituksesta) Suomen kuvataan olevan erityisen homogeeninen maa. Kirjoittajakutsua taustoitetaan sillä, että *nykyään* koulutusjärjestelmä ”kohtaa etnisesti, kulttuurisesti ja kielellisesti heterogeenisen oppilasjoukon”. Tapa puhua Suomesta historiallisesti erityisen homogeenisena maana kuitenkin hankaloittaa rasismien haastamista (Suutarinen 2000; Tervonen 2017).

Kertomus Suomesta erityisen homogeenisena maana on vaikuttanut yhteiskunta- ja ihmistieteissä sekä julkisessa ja poliittisessa keskustelussa 1800-luvun lopulta lähtien. Homogeenisuuden kertomus on osaltaan rakentanut sitä myyttipohjaa, jonka varaan kansallisvaltiota on luotu. Historiantutkimus on kuitenkin purkanut kansalliseen projektiin liittyneitä historian tulkintoja viime vuosikymmeninä. Yhtenäinen ja homogeeninen kulttuurinen suomalaisuus muotoutui

1800- ja 1900 -luvuilla kuitenkin myös normatiiviseksi ihanteeksi, jota alettiin konkreettisesti tavoitella. Erityisen homogeenisuuden ihanteella on side myös 1900-luvulla vallinneisiin käsityksiin biologisista ihmisroduista ja niiden välisistä suhteista. Suomessa aloitettiin erilaisia operaatioita kulttuurisen, kielellisen ja etnisen monimuotoisuuden vähentämiseksi. Tässä mielessä homogeenisuuden kertomuksella on konkreettinen tausta. (Tervonen 2014.) Suomalaisuuden erityisen homogeenisuuden luonne poliittisena projektina ja sen side nationalismiin on kuitenkin tunnistettava ja sitä on analysoitava. Suomi erityisen homogeenisena maana ei siis ole ”luonnollinen tila”, jota maahanmuutto järkyttää, vaan ennen kaikkea poliittista itseymmärrystä Suomesta ja suomalaisuudesta. Sen sijaan, että toistamme myyttiä itsestäänselvyytenä, olisikin tärkeää ja kiinnostavaa tutkia sitä, miten tämä myytti toimii ja on toiminut kasvatuksen, koulutuksen ja tutkimuksen kentillä.

Suomalaisen koulutusjärjestelmän piirissä olevat oppilaat ovat on siis ehdottomasti sekä kulttuurisesti, kielellisesti että etnisesti heterogeenisiä, sekä nyt että tulevaisuudessa. Koulutusjärjestelmämme on myös jatkuvassa muutoksessa. Koulutusjärjestelmää onkin tutkittava sen nykytilassa ja muokattava sitä niin, että se toimii oikeudenmukaisesti. Oppilaiden kulttuurinen, kielellinen ja etninen monimuotoisuus ei siis ole uusi asia koulutusjärjestelmälle. Jo pelkästään vanhat vähemmistömme, kuten saamelaiset, romanit, venäläiset, karjalaiset, tataarit, juutalaiset ja suomenruotsalaiset, haastavat kertomuksen kulttuurisesti homogeenisesta Suomesta ja koulutusjärjestelmästä. Rasismin haastamisen kannalta olisikin tärkeää tehdä Suomen koulutusjärjestelmän historiallista monimuotoisuutta näkyväksi. Aiemmin koulutusjärjestelmää on kuitenkin käytetty sulauttamispolitiikan välineenä: esimerkiksi romanikielen ja saamen kielen käyttö on estetty. Jotta koulutuksen käytäntöjä voitaisiin ymmärtää, koulun nykyinen ja muuttuva monikulttuurinen tilanne on nähtävä historiallisena jatkumona, jonka yhden ytimen muodostavat kansallisvaltion rakennusprosessi ja sitä tukevat narratiivit. Kuvaus oppilasjoukon historiallisesta homogeenisuudesta heijasteleekin sitä, keitä koulujen oppilaiksi kuvitellaan ja on kuviteltu ja keiden sieltä on tarkoitus valmistua.

Suomalaisuuden homogeenisuuden kertomuksen hahmottaminen poliittisena projektina haastaa meidät myös pohtimaan sitä, miten ymmärrämme monikulttuurisuuden ja moninaisuuden. Kansakunnan ja oppilaiden erityistä homogeenisuutta korostettaessa puhutaan pois myös esimerkiksi oppilaiden erilaiset sukupuolet, seksuaalisuudet, yhteiskuntaluokat ja vammaisuudet. Kuinka homogeeniselta suomalaisuus tästä näkökulmasta käsin näyttäytyy? On kiinnostavaa, että Anna-Leena Riitaajan (2013, 107–109) mukaan esimerkiksi vuoden 1970 Perusopetuksen

opetussuunnitelman perusteissa korostetaan oppilasryhmien heterogeenisuutta useaan otteeseen. Siinä oppilaiden heterogeenisuus nähdään esimerkiksi kotien uskonnollisten ja poliittisten vakaumuksien eroina, kotien erilaisina suhteina kouluun, kotien monenlaisia sijainteina, perheiden erilaisina taloudellisina tilanteina sekä vanhempien erilaisina koulutustasoina, työolosuhteina ja yhteiskunnallisina asemina. Myös oppilaiden moninaisuus suhteessa kehitykseen ja oppimiseen nostetaan Riitaojan mukaan esille (mt.). Olisikin kiinnostavaa tutkia, onko kertomus erityisen homogeenisesta suomalaisesta koulusta voimistunut kasvatuksen ja koulutuksen kentillä esimerkiksi 1990-luvun jälkeen, jolloin Suomeen muutto voimistui muualta kuin ”länsimaista”. Kiinnostava tutkimusaihe olisi myös se, mitä homogeenisuuden kertomuksella tehdään.

Puhuttaessa koulujen uudesta monikulttuurisesta tilasta ”monikulttuurisuutta” käytetäänkin toimintapolitiikan (Holm & Londen 2010) sekä käytäntöjen (Riitaoja 2013) tasolla usein synonyyminä ei-valkoisille, ei-eurooppalaisille ja ei-kristityille maahanmuuttajataustaisille oppilaille. Myös opettajankoulutusten ohjausdokumenteissa monikulttuuristumisesta puhutaan synonyyminä maahanmuutolle, jota kuvataan haasteena suomalaiselle yhteiskunnalle ja koululle (Hummelstedt-Djedou, Holm, & Zilliacus, tulossa). Mistä siis oikeastaan puhumme, kun puhumme erityisestä suomalaisesta homogeenisuudesta tai uudesta monikulttuurisuudesta? Mikä lopulta on se eronteko, jonka nähdään tekevän kaikesta nyt historiallisesti uutta? Kun puhumme erityisen homogeenisesta suomalaisuudesta ja uudesta monikulttuurisuudesta, tuotammeko itse asiassa rodun sosiaalisia ja poliittisia kategorioita?

Tapaamme jäsentää suomalaisuutta ja Suomea sekä maailman osana että sen muovaajana on myös tärkeää tarkastella. Homogeenisuuden kertomus kytkeytyy kansakunnan rakentamiseen, mutta pohjoismaisissa jälkikolonialisissa tutkimuksissa ja teorioissa on myös analysoitu Suomen menneisyyttä ja nykyisyyttä kolonialistisissa järjestyksissä (Lehtonen & Löytty 2007; Mulinari ym. 2009). Maahanmuuton yhteydessä on erityisen tärkeää tarkastella esimerkiksi sitä, miten ymmärrämme ”länsimaiden” ja Suomen osuuden maailman kriiseissä. Ymmärretäänkö Suomi vain maana, joka epäitsekäästi auttaa köyhyydestä ja sodasta kärsiviä ihmisiä, vai nähdäänkö se aktiivisena toimijana ja hyötyjänä epätasa-arvoisesti jakautuneissa vallan järjestelmissä? Koulun kontekstissa on havaittu, että oppikirjat tuottavat tietoa, joka legitimoii ”länsimaalaisen” etuoikeutettua asemaa (Maïche 2015; Mikander 2016). Esimerkiksi nykyajan konflikteista kuten Irakin ja Afganistanin sodista puhuttaessa länsimaiden tekemää väkivaltaa ei kirjoissa mainita. Vaikka nykyään kolonialismin kauhuista kerrotaan, ”löytöretkeilijät” nähdään

edelleen sankareina (Mikander 2015). Eronteko ”länsimaalaisiin” ja muihin näkyy myös siinä, kuinka liikkuvuudesta ja väestönkasvusta puhutaan. Länsimaalaisten muuttamista paikasta toiseen pidetään luontevana osana elämää. Länsimaalaisia kehoitetaan lisääntymään samalla kun rakennetaan kuvaa siitä, että ei-länsimaalaisten liikkuvuutta ja väestönkasvua on järkevä rajoittaa (Lampinen 2013; Mikander & Holm 2014). Rasismi ei siis ole vain historiaan jäänyttä rotuoppia vaan se on myös luonnollisiksi konstruoituja ideoita siitä, kenelle maailma ja sen rikkaudet kuuluvat. Nämä ideat toimivat myös kontekstualisoidessamme Suomea, suomalaisuutta, maahanmuuttoa ja etnisyyttä. Onko kaikilla maailman ihmisillä yhtäläinen arvo ja oikeus elämään? Minkälaisilla ehdoilla ihmiset saavat muuttaa ja asettua eri paikkoihin? Minkälaisia valtasuhteita muodostuu ja minkälaisiin ymmärryksiin ne nojaavat?

Rasismin haastaminen tarvitsee siis sekä tapoja käsitteellistää rotua sosiaalisena, historiallisena ja poliittisena kategoriana että Suomen, suomalaisuuden, maahanmuuton ja etnisyyden ymmärryksien tarkastelua. Suomalaisuus erityisenä homogeenisuutena sekä käsitykset länsimaisesta ylemmyydestä pitävät yllä valkoisuuden etuoikeuksia ja normia. Rasismin haastaminen tarvitseekin valkoisuuden normin haastamista muun muassa omia käsityksiämme haastamalla.

Lopuksi

Rodullistettuja valtasuhteita tuotetaan ja uusinnetaan usealla tavalla koulutusjärjestelmässä. Se ei kuitenkaan tarkoita, että rodullistetut oppilaat, opiskelijat ja henkilökunnan jäsenet eivät vastustaisi ja uudelleenmäärittäisi niitä jatkuvasti. Tutkimuksen tehtävänä on myös tehdä näkyväksi tätä vastustusta sekä näitä neuvotteluja ja uudelleenmäärittelyjä (ks. esim. Seikkula 2015). Koulun tuottamille valtasuhteille voi herkistyä tarkastelemalla rakenteita ja diskursseja sekä sitä, minkälaista toimintaa ja tietoa niissä mahdollistetaan. Myös kasvatuksen ja koulutuksen arkipäivää ja politiikkaa on syytä tarkastella kriittisen rodun tutkimuksen avulla.

Se, että rodullistettuja valtasuhteita ei tunnusteta tai tunnusteta, johtaa hämmennykseen siitä, millä tavoin esimerkiksi kouluissa olisi mahdollista edistää antirasistista toimintaa (Hummelstedt-Djedou & Mikander, painossa). Antirasismiin tähtäävä toiminta jää helposti yksittäisiksi tempauksiksi, joissa esimerkiksi kulutetaan kulttuureja maistelemalla ruokia ja eksotisoidaan ”vierasta” kulttuuria (Gorski 2008; Kumashiro 2002). Käytännössä opettaja voisikin esimerkiksi kannustaa oppilaita ja opiskelijoita kysymään, millaisia maailmankuvia ja

normeja tieto ja oppimateriaalit tuottavat. Oppilaat voivat tarkastella, missä rooleissa kuvissa ja kertomuksissa ihmiset näkyvät, minkälaisia etuja erilaisilla normeilla kukakin saa ja kuka jätetään ulkopuolelle. Oppilaita ja opiskelijoita voi haastaa näkemään omia etuoikeuksiaan ja yhdistämään niitä oikeudenmukaisuuden kysymyksiin. Erilaiset konfliktitilanteet saatetaan mieltää yksilöiden välisiksi, vaikka taustalla vaikuttaisivat normit ja valtarakenteet (Juva & Holm 2017). Konflikti- ja kiusaamistilanteissa voitaisiinkin pyrkiä analysoimaan, minkälaisista valtasuhteista ja vallankäytöstä on kyse, ja puuttua tilanteeseen sen mukaan. Kouluihin on jo tehty normikriittisiä materiaaleja kuten suomenkielinen *Älä olet – Normit nurin!*

Normikriittinen käsikirja yhdenvertaisuudesta, syrjinnän vastustamisesta ja vapaudesta olla oma itsensä (2013) sekä ruotsinkielinen *BRYT! ett metodmaterial om normer i allmänhet och heteronormen i synnerhet* (2011). Kasvatuksen ja koulutuksen tutkimuksen pitäisikin antaa lisää välineitä rasismiin ja normien haastamiseen.

Tällä puheenvuorolla olemme halunneet tuoda esille, kuinka nykyiset käsitteet ja puhutavat voivat vaikeuttaa rasismiin haastamista ja analysointia tai johtaa jopa rasismista vaikenemiseen. Rasismi tulkitaan helposti yhtenä erillisenä ilmiönä koulutusjärjestelmässä, vaikka rakenteellinen rasismi tuottaa koulun arkipäivää esimerkiksi luodessaan käsityksiä oikeanlaisesta suomalaisuudesta ja ”länsimaalaisuuden” yliveraisuudesta. Rasismi on tapana paikantaa yksilöiden toimintaan; ajatella sen olevan yksittäisten ihmisten pelkoa tai hölmöyttä. Toisaalta rasismi-termiä käytetään myös löyhästi liittämällä se erilaisiin syrjinnän muotoihin, kuten ikään. Tällaiset puhutavat vaikeuttavat rasismiin ymmärtämistä rodun sosiaaliseen ja poliittiseen kategoriaan ja ideologiaan kytkeytyvänä erityisenä historiallisena ilmiönä, jota ylläpidetään myös nykypäivänä.

Esimerkiksi opettajankoulutuksen käytäntöjä, opetusmateriaaleja ja koulujen arkisia käytäntöjä on tarkasteltava kriittisesti. Vaikka oma arkipäivä tai tutkimusala tuntuisi täysin vapaalta rodullistetuista valtasuhteista ja rasismista, on hyvä pysähtyä pohtimaan, onko kyseessä harha, jonka valkoisuuden normi tuottaa valkoiselle koulutuksen ja kasvatuksen toimijoiden enemmistölle. Toimijoiden olisikin myös hyvä tarkastella sekä omia etuoikeuksiaan että positioitumistaan koulutuksen rodullistetuissa hierarkioissa. Maahanmuuttajuutta, etnisyyttä ja koulutusta tarkasteltaessa on mahdollistettava antirasistinen toiminta ja muutos. Antirasistinen toiminta kasvatuksen ja koulutuksen kentällä voikin mahdollistua, jos rasismia ja rodullistamisen prosesseja tarkastellaan järjestelmällisesti aloittamalla esimerkiksi omasta lähiympäristöstä ja tutkimuksesta.

Lähteet

Alemanji, A. A. 2016. Is there such a thing...? A study of antiracism education in Finland. University of Helsinki. Department of Teacher Education. Research Report 400.

Alemanji, A. A. & Dervin, F. 2016. 'If an apple is a foreign apple you have to wash it very carefully': Youth discourses on racism. *Education, Citizenship and Social Justice* 11 (3), 199–212.

BRYT! ett metodmaterial om normer i allmänhet och heteronormen i synnerhet. 2011. 3. painos. Stockholm: Forum för levande historia och RFSL Ungdom.

Gorski, P. C. 2008. Good intentions are not enough: A decolonizing intercultural education. *Intercultural Education* 19 (6), 515–525.

Grosfoguel, R. 2007. Migrantes coloniales caribeños en los centros metropolitanos del sistema-mundo. Los casos de Estados Unidos, Francia, los Países Bajos y el Reino Unido. Documentos CIDOB. Migraciones 13. Barcelona: CIDOB edicions.

Hall, S. 2000. Conclusion: The multicultural question. Teoksessa B. Hesse (toim.) *Un/settled multiculturalisms: Diasporas, entanglements, transruptions*. London: Zed Books, 209–241.

Helakorpi, J., Lappalainen, S. & Sahlström, F. (painossa). Becoming tolerable: Subject constitution of Roma mediators in Finnish schools. *Intercultural Education*.

Holm, G. & Londen, M. 2010. The discourse on multicultural education in Finland: Education for whom? *Intercultural Education* 21 (2), 107–120.

Hortelano, P. 2015. On practicing anti-racism in academia. Rasismista ja rajoista: Maaailma rasisminvastaisten tutkijoiden silmin -blogi. <https://raster.fi/2015/11/30/on-practicing-anti-racism-in-academia/>. (Luettu 30.8.2016.)

Hummelstedt-Djedou, I., Holm, G., & Zilliacus, H. (tulossa). Discourses on multicultural education in Finnish teacher education program policies.

Hummelstedt-Djedou, I. & Mikander, P. (painossa). Discrimination as a one-day performance – Critically reviewing an anti-racism day at school. Teoksessa A. A. Alemanji (toim.) *Anti-racism education: New debates, new ideas*.

Jauhola, L. & Vehviläinen, J. 2015. Syrjintä koulutuksessa: Erityistarkastelussa kokemukset yhdenvertaisuuden toteutumisesta opintojen ohjauksessa eri vähemmistöryhmiin kuuluvien nuorten osalta. Oikeusministeriön julkaisu. Selvityksiä ja ohjeita 21/2015.

Juva, I. & Holm, G. 2017. Not all students are equally equal: Normality as Finnishness. Teoksessa K. Kantasalmi & G. Holm (toim.) *The State, schooling, and identity: Diversifying education in Europe. Education Dialogues with/in the Global South*. Singapore: Palgrave Macmillan.

Keskinen, S., Näre, L. & Tuori, S. 2015. Valkoisuusnormi, rodullistamisen kritiikki ja sukupuoli. Sukupuolentutkimus – Genusforskning 28 (4), 2–5.

Keskinen, S. & Seikkula, M. 2015. Käänteisrasismin mahdollisuus. Rasismista ja rajoista: Maailma rasisminvastaisten tutkijoiden silmin -blogi.
<https://raster.fi/2015/10/27/kaanteisrasismin-mahdollisuus>. (Luettu 30.8.2016.)

Keskinen, S. & Vuori, J. 2012. Erot, kuuluminen ja osallisuus hyvinvointiyhteiskunnassa. Teoksessa S. Keskinen, J. Vuori & A. Hirsiaho (toim.) Monikulttuurisuuden sukupuoli: Kansalaisuus ja erot hyvinvointiyhteiskunnassa. Tampere: Tampere University Press, 7–35.

Kumashiro, K. K. 2002. Troubling education: Queer activism and antioppressive education. New York, NY: Routledge.

Kurki, T. 2008. Sukupuolittuneita ja rodullistettuja koulutusreittejä: Maahanmuuttajataustaiset tytöt siirtymässä toisen asteen koulutuksiin. Nuorisotutkimus 26 (4), 26–51.

Lampinen, J. 2013. Vähemmistöt oppikirjoissa – erilaisuutta etäältä tarkasteltuna? Etnisten ja kansallisten vähemmistöjen sekä alkuperäiskansojen huomioiminen peruskoulun 5., 6. ja 7. luokan äidinkielen ja kirjallisuuden, historian, maantiedon, uskonnon ja elämäntutkimustiedon oppikirjoissa 2000-luvulla. Ihmisoikeusliiton selvitys 1/2013.

Lehtonen, M. & Löytty, O. 2007. Suomiko toista maata? Teoksessa J. Kuortti, M. Lehtonen & O. Löytty (toim.) Kolonialismin jäljet. Keskustat, periferiat ja Suomi. Helsinki: Gaudeamus, 105–118.

Lentin, A. 2008. Europe and the silence about race. European Journal of Social Theory 11 (4), 487–503.

Loftsdóttir, K. & Jensen, L. 2012. Introduction: Nordic exceptionalism and the Nordic 'others'. Teoksessa K. Loftsdóttir & L. Jensen (toim.) Whiteness and postcolonialism in the Nordic region: Exceptionalism, migrant others and national identities. Farnham: Ashgate, 1–11.

Maïche, K. 2015. Mitäs me länsimaalaiset! Suomi ja lännen käsite. Helsinki: Into.

Mikander, P. 2015. Colonialist “discoveries” in Finnish school textbooks. Nordidactica: Journal of Humanities and Social Science Education 2015:4, 48–65.

Mikander, P. 2016. Westerners and others in Finnish school textbooks. University of Helsinki. Institute of Behavioural Sciences. Studies in Education 273.

Mikander, P. & Holm, G. 2014. Constructing threats and a need for control: Textbook descriptions of a growing, moving world population. Review of International Geographical Education Online 4 (1), 7–25.

Mulinari, D., Keskinen, S., Irni, S. & Tuori, S. 2009. Introduction: Postcolonialism and the Nordic models of welfare and gender. Teoksessa S. Keskinen, S. Tuori, S. Irni & D. Mulinari

(toim.) *Complying with colonialism: Gender, race and ethnicity in the Nordic region*. Farnham: Ashgate, 1–16.

Murji, K. & Solomos, J. 2005. Introduction: Racialization in theory and practice. Teoksessa K. Murji & J. Solomos (toim.) *Racialization: Studies in theory and practice*. New York, NY: Oxford University Press, 1–28.

Niemi, A-M., Mietola, R. & Helakorpi, J. 2010. Erityisluokka elämäkulussa: Selvitys peruskoulussa erityisluokalla opiskelleiden vammaisten, romaniväestöön kuuluvien ja maahanmuuttajataustaisten nuorten aikuisten koulutus- ja työelämäkokemuksista. Sisäasiainministeriön julkaisu 1/2010.

Puuronen, V. 2011. *Rasistinen Suomi*. Helsinki: Gaudeamus.

Rastas, A. 2005. Rasismi – Oppeja, asenteita, toimintaa ja seurauksia. Teoksessa A. Rastas, L. Huttunen & O. Löytty (toim.) *Suomalainen vieraskirja: Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta*. Tampere: Vastapaino, 69–116.

Rastas, A. 2009a. Racism in the everyday life of Finnish children with transnational roots. *Barn – Nordic Journal of Child Research* 1/2009, 29–43.

Rastas, A. 2009b. Rasismin kiistäminen suomalaisessa maahanmuuttokeskustelussa. Teoksessa S. Keskinen, & A. Rastas & S. Tuori (toim.) *En ole rasisti, mutta... Maahanmuutosta, monikulttuurisuudesta ja kritiikistä*. Tampere: Vastapaino, 47–64.

Riitaoja, A-L. 2013. Toiseuksien rakentuminen koulussa: Tutkimus opetussuunnitelmista ja kahden helsinkiläisen alakoulun arjesta. Helsingin yliopisto. Opettajankoulutuslaitos. Tutkimuksia 346.

Seikkula, M. 2015. Rodullistavien rajanvetojen kyseenalaistaminen rasismin kohteeksi joutuvien blogiteksteissä. *Sukupuolentutkimus – Genusforskning* 28 (4), 20–31.

Seikkula, M., Korvensyrjä, A. & Pellander, S. 2016. Rasismi tieteessä ennen ja nyt. Rasismista ja rajoista: Maailma rasisminvastaisten tutkijoiden silmin -blogi. <https://raster.fi/2016/05/31/rasismi-tieteessa-ennen-ja-nyt/#more-505>. (Luettu 30.8.2016.)

Souto, A-M. 2011. Arkipäivän rasismi koulussa: Etnografinen tutkimus suomalais- ja maahanmuuttajanuorten ryhmäsuhteista. *Julkaisu* 110. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura.

Suutarinen, S. & Törmäkangas, K. 2012. Nuorten laittomaan aktivismiin valmiuden yhteys maahanmuuttajakriittisyyteen ja osallisuuskokemuksiin koulussa. *Nuorisotutkimus* 30 (1), 70–89.

Tervonen, M. 2014. Historiankirjoitus ja myytti yhden kulttuurin Suomesta. Teoksessa P. Markkola, H. Snellman & A-C. Östman (toim.) *Kotiseutu ja kansakunta: Miten suomalaista historiaa on rakennettu*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 137–162.

Tervonen, M. 2017. Myytti yhden kulttuurin Suomesta ruokkii rasismia. Rohkeus-blogi. <http://www.koneensaatio.fi/blogi/myytti-yhden-kulttuurin-suomesta-ruokkii-rasismia/>. (Luettu 11.4.2017.)

Virrankoski, O. 2005. Kansallinen identiteetti ja etniset ennakkoluulot monikulttuurisuuden esteenä. Teoksessa J. Smeds, K. Sarmavuori, E. Laakkonen & R. de Cillia (toim.) Multicultural communities, multilingual practice: Festschrift für Annikki Koskensalo zum 60. Geburtstag. Turun yliopiston julkaisuja B 285, 297–316.

Vuolajärvi, N. 2014. Rotu etnisten suhteiden tutkimuksessa. Teoksessa S. Irni, M. Meskus & V. Oikkonen (toim.) Muokattu elämä: Teknotiede, sukupuoli ja materiaalisuus. Tampere: Vastapaino, 264–301.

Älä olet! – Normit nurin! Normikriittinen käsikirja yhdenvertaisuudesta, syrjinnän vastustamisesta ja vapaudesta olla oma itsensä. 2013. Seta-julkaisuja 22. Helsinki: Suomen Ammattiin Opiskelevien Liitto – SAKKI ry, Seta ry, Suomen Lukiolaisten Liitto SLL ry ja Finlands Svenska Skolungdomsförbund FSS rf.